

Umění, narativ a lidská povaha

David Novitz

Hranice oddělující vysoké umění od populárního, dobré umění od špatného a umění od života či reality neexistují nezávisle na sociálních okolnostech, zájmech, aspiracích a hodnotách spoluutvářejících náš každodenní život. Pokud vůbec tři poslední kapitoly něco prokázaly, pak to, že tyto rozdíly nemají žádný metafyzický základ. Jedná se o konstrukce, které existují pouze proto, že lidé chtějí, aby existovaly; konstrukce, které navíc ne vždy odkrývají skutečnou sociální praxi týkající se umění. Vše tudíž nasvědčuje tomu, že hranice umění nejsou tak stabilní, jak se někdy domníváme.

Existuje ovšem ještě jiný způsob, jak tyto hranice narušit: způsob, který na jejich sociální původ přímo nepoukazuje. Pokud se ukáže, že způsob, jakým hovoříme o umění, lze doslovně aplikovat na ne-umění – na objekty, které nejsou uměleckými díly, a na jednání, která nesouvisí s uměleckou tvorbou –, rozlišení mezi uměním a ne-uměním se stane mnohem méně závazným, než jak jsme se mohli původně domnívat, a začnou se vynořovat nejrůznější podobnosti mezi oběma kategoriemi. Součástí mé strategie v této kapitole je tedy vyvrátit představu o specifické sféře umění tím, že ukážu, že jazyk umění lze snadno a doslovně užít v souvislosti s mimouměleckými fenomény každodenního života. V návaznosti na to ukážu, že procesy vlastní umělecké tvorbě ve významné míře ovlivňují způsob, jakým lidé sledují a uspokojují své rozmanité zájmy.

Kdykoliv hovoříme o sobě, o tom, jakými lidmi my i ti druzí jsme, uchylujeme se téměř bezděčně k ustálenému způsobu vyjadřování, jakým hovoříme o vizuálním a literárním umění. Máme nejen svou „image“, „obraz“ či „představu“ o sobě, která je více či méně „vyvážená“, „barvitá“ či „jednotná“, ale rovněž vyprávíme o svém životě „příběhy“ a „narativy“, které utvářejí a vyjadřují naše sebepojetí.

Skutečnost, že jazyk umění se tak snadno ujal v rozhovorech o nás samotných, je na první pohled zarážející. Nikdo z nás ostatně uměleckým dílem není; a přesto se zdá, že neexistuje žádný jiný mimoumělecký fenomén, který by poskytoval vhodnější příležitost pro ustálené obraty literárního a vizuálního umění. V tomto bodě jazyk umění rovněž nejzřetelněji vstupuje do arény politických machinací. Spiklenecky přitakáme, když zjistíme, že existuje ještě jiný a zcela odlišný „příběh“ o někom, koho známe; rovněž věnujeme mnoho času snaze o zpochybnění „image“ či „obrazu“, který o sobě někteří lidé vytvářejí.

To platí i obráceně. Mnoho jazykových výrazů, které používáme při sebehodnocení, se rovněž vztahuje na umělecká díla. Díla shledáváme „upřímnými“, „poctivými“, „odvážnými“ či „citlivými“; jsme jimi „zklamáni“, „nesouhlasíme“ s nimi; „milujeme“ je, nebo se nám „protiví“ atd.

Tato skutečnost vyvolává řadu otázek, jelikož nasvědčuje tomu, že umění je mnohem důvěrněji spjato s naším sebepojetím, naší individuální identitou a naším světem sociální interakce, než jak jsme se mohli původně domnívat.¹ Nasvědčuje také tomu, že umění se-

hrává politickou, případně i subverzivní úlohu v našich životech. Mým záměrem v této kapitole je prozkoumat tato tvrzení a zároveň obhájit názor, že vizuální a literární umění někdy ovlivňují naše sebepojetí, a tím i naši představu o lidské povaze, ale také – a to především – že naše individuální identity a osobnostní vzory jsou konstrukcemi vytvářenými podobným způsobem jako umělecká díla. Dále budu chtít prokázat, že identity, které si osvojujeme, mají – podobně jako umělecká díla obecně – politický význam a podléhají všemožným formám politických intrik. Doufám, že tímto způsobem se mi rovněž podaří narušit hranice mezi uměním a životem.

Pohled na sebe sama

Váš zájem a zájem ostatních lidí o to, jakým jsem člověkem, je většinou zájmem morálním. Chcete kromě jiného vědět, jak jsem se choval v minulosti a jak se budu pravděpodobně chovat v budoucnu. Pokud nejsem podle vás takový, jaký bych měl být, a pokud vám ještě ke všemu připadá, že já sám nevidím, jaký jsem, patrně se pokusíte pozměnit mé sebepojetí. A právě to dělá má matka, když mě v souladu s platónskou a křesťanskou tradicí nabádá, abych „se na sebe dobře podíval“. Takové naléhání je ovšem problematické, neboť není zcela zřejmé, co bych se pouhým pohledem na sebe mohl o sobě dovědět.

Co bych tedy viděl, kdybych uposlechl rady své matky a „dobře se na sebe podíval“? Tato otázka přirozeně nevyžaduje pohled do zrcadla. Není to ani otázka velikosti mého krku či tloušťky pasu. Jak jsem již uvedl, tato otázka se týká toho, jaký jsem, mého charakteru nebo mé povahy jakožto lidské bytosti. Nevyžaduje explicitně obecné pojetí lidské povahy, ačkoli se domnívám, že při promýšlení možných odpovědí na tuto otázku se mnohé o pojmu lidské povahy dozvíme.

Při odpovědi na položenou otázku je třeba nejprve podotknout, že když se na sebe dobře podívám, tak toho zrovna moc *nevidím*. Vlastně se na sebe ani *nedívám*. Důvod je zřejmý. Má osoba je víc než tělo, ve kterém vystupuji. Nehovořím o duši, ale hovořím kromě jiného o svých minulých činech, aspiracích, žárlivosti, obavách, přesvědčeních, očekáváních, hodnotách, znalostech, neurózách a obsesích. Právě tyto aspekty bereme v úvahu, když se chceme například dovědět, jakým člověkem je Boris Jelcin. Patrně právě to musím vzít v úvahu, chci-li se dovědět, jaký jsem člověkem. A tak bez ohledu na to, co udělám, když se na sebe pořádně podívám, musím zvážit nemalé množství oněch činů, vášní, aspirací, psychologických stavů a ostatních aspektů, které mi mohou být náležitě připsány.

Nelze je však postřehnout pouhým okem. Naprostá většina mých činů a vášní je již dávnou minulostí; má přesvědčení, ač nepřímo zřejmá, se časem vytratila nebo změnila; mé hodnoty se posunuly; mé neurózy narůstaly a ubývaly téměř podle fází měsíce. A i kdybych je mohl zachytit hypotetickým vnitřním zrakem, pomocí nějaké širokoúhlé introspekce, která shromáždí všechny tyto jednotlivosti v jednom širokém záběru, musel bych ještě před tím, než bych mohl prohlásit, že vím, jaký jsem, porozumět této ohromující mozaice kousků a částí informací. Jediné, čeho lze takovou širokoúhlou introspekci dosáhnout, pokud by to bylo vůbec možné, by byla znalost souhrnu vzájemně nesouvisejících jednotlivostí; a takový souhrn nemůže sám o sobě poskytnout ucelenou představu o naší osobnosti.

Širokoúhlá introspekce však pochopitelně neexistuje. Veškerou svou minulost nemám pohotově k dispozici v přehledně zašifrované obrazové formě na pozadí své mysli. Pokud se opravdu dívám pouze svými očima, spatřím některé z věcí, které mám před sebou. Ideální představa, že „objektivní pravdu“ o sobě objevím skrze introspekci, je tudíž jednoduše neudržitelná. Když v této souvislosti „zkoumám své nitro“, dělám něco poněkud jiného, než že se snažím připomenout a vybavit si, co jsem dělal a cítil. Tento proces je aktivní, není pasivním vizuálním zaznamenáváním našich vnitřních stavů v empirickém smyslu. To, co si vybavíme, závisí do značné míry na typu otázky, kterou si klademe, a ta opět závisí na účelu našeho tázání: účelu, který nevzniká ve vzduchoprázdnu, ale je opět utvářen řadou společenských vlivů.

Z toho je zřejmé, že ať už vysvětlíme pojem sebeobrazu jakkoliv, nemůžeme jej chápat čistě vizuálně: jako statický „snímek“, pasivně vtištěný do mysli. Je docela možné, že má individuální identita může být částečně utvářena určitými vizuálními zobrazeními (přirozeně včetně skutečných snímků z rodinného alba), avšak ty mi *neříkají*, jakým jsem

člověkem. Vizualní zobrazení musí být podobně jako obrazy užívána určitými způsoby, pokud mají o subjektu vypovídat něco konkrétního, jelikož musíme – jak jsem již podrobně dokazoval jinde – rozlišovat mezi tím, co obraz zobrazuje nebo o jaký druh obrazu jde, a komunikativním jednáním, ke kterému obraz je nebo může být využit.² Podle mého názoru nám obrazy či vizualní znázornění *říkají* něco konkrétního pouze v určitých kontextech a pouze tehdy, když sledují určitý komunikační cíl.

Příběhy o mně

Mám-li pochopit, kým vlastně jsem, musím mnohá fakta, která si o sobě vybavím, nějakým způsobem uspořádat. Jinak řečeno, musím zformovat nesourodé události svého života do něčeho výstižnějšího, než jsou letopisy, kronika či seznam minulých událostí. Abych byl ještě přesnější – to, co pokládám za holá fakta svého života, potřebuji uspořádat do souvislé a smysluplné dějové linie. Tím vytvářím narativ či příběh o svém životě, který přestože není fikční, je do jisté míry výsledkem tvůrčí činnosti či imaginace. Přestože obsahem mého příběhu mají být jen určité skutečné události, a tudíž se jedná o reálný příběh, způsob, jakým své vzpomínky na tyto události spojuji a pořádám, a to, co pokládám ve svém životě za nepodstatné nebo podstatné, mohou být více či méně imaginativní.

Příběhy, které lidé vyprávějí o svém životě, jsou pro nás velmi důležité, neboť existuje těsné spojení mezi tím, jak na sebe lidí nahlíží, a tím, jak se budou lidé pravděpodobně chovat. Uvedme alespoň jeden příklad: všichni víme, že nestačí, když sami sobě a ostatním pouze vyprávíme o své dobrosrdečnosti a udatnosti, pokud také *neprokážeme*, že si takové přívlastky zasloužíme. A to nezbytně vyžaduje určitý způsob chování. Proto je nasnadě interpretovat naše životy podle dramatického modelu – jako kdyby naše životní narativy poskytovaly scénáře, které mají být sehrány na „jevišti života“. Tato metafora je všeobecně známá a byla užívána již v době před Shakespearem. Nalezneme ji v Machiaveliho *Vladaři* i mnohem později v díle Sigmunda Freuda, George Herberta Meada, Ervinga Goffmana a Richarda Wollheima.³ Ačkoli nemám v úmyslu se zde jednotlivými verzemi tohoto modelu zabývat, všechny tyto verze tak či onak tvrdí, že to, jak sami sebe vidíme a jak o sobě smýšlíme, výrazně ovlivňuje naše chování.⁴ Právě proto tak často usilujeme o zpochybnění příběhů, které o sobě lidé vyprávějí. Naléháme na ně, aby se znovu zamysleli, a zdůvodňováním tohoto kroku usilujeme o rozvrácení jejich sebepojetí. Dochází zde ke složitému politickému procesu, který nazývám politikou narativní identity. Jejím prostřednictvím prosazujeme a udržujeme své vlastní zájmy nejen tím, že podporujeme určitý sebenáhled, ale také tím, že podrýváme představy, které o sobě prosazují ostatní lidé. Příběhy a protipříběhy se vyprávějí; historie se píše, překrucuje a přepisuje. A kdo má v této strategické hře poslední slovo, má nad těmi ostatními také značnou moc.

Je však pro vytvoření uceleného sebepojetí skutečně nezbytné, abychom vyprávěli příběhy o sobě či o epizodách našeho života? V poslední době se stalo módou tvrdit, že naše já je a musí být narativní konstrukcí. Pro toto tvrzení bylo však předloženo jen velmi málo důkazů.⁵ Proč bych například nemohl namísto vyprávění příběhu vytvořit své sebepojetí tak, že poukážu na kauzální spojitost mezi určitými událostmi svého života? Forma příběhu ostatně může zkruslit skutečné události, jejich sled a důležitost. Někdo by mohl tedy tvrdit, že chci-li doopravdy vědět, jaký jsem, potřebuji něco méně imaginativního a smyšleného, něco popisnějšího a přesnějšího.

Tato námitka však přehlíží, že záznamy kauzálních sekvencí jako kroniky, soupisy a fotografie samy o sobě neudělují žádné z událostí našeho života nějaký zvláštní význam. Ne dozvíme se z nich, které události jsou pro naši osobu ústřední a určující a které nepodstatné. Poněvadž uceleného a neroztříštěného sebepojetí mohou dosáhnout pouze tehdy, pokud považují některé události ve svém životě a některá fakta o svém životě za významnější než jiná, a poněvadž záznamy kauzálních sekvencí jako soupisy či kroniky neudělují žádnému faktu nebo události potřebnou význačnost, nemohou mi poskytnout sjednocené sebepojetí. Od toho je tu narativ. Narativ je totiž jediným druhem diskurzu, který selektivně uvádí skutečné či smyšlené události a postupně je řadí a rozvíjí (zápletka) tak, že celý diskurz (a zmíněná sekvence událostí) nakonec získá tím, jak jsou jeho části navzájem propojeny (závěr), význam, obvykle význam morální. V důsledku toho nám samotný narativ poskytuje volnost vybrat a uspořádat události našeho života tak, aby získaly to, co pokládáme za jejich pravý význam. Bez narativu jednoduše neexistuje jiný způsob, jak některé události zdůraznit, jiné opomenout a zároveň je všechny spojit ve významový celek.

Pokud bychom měli zaznamenat události našeho života, které nám utkvěly v paměti, pak by některé z nich bezpochyby měly větší význam než jiné, protože však kroniky ze své podstaty k žádným závěrům nedospívají, nemohli bychom našemu životu jako celku udělit žádný smysl. Stručně řečeno, z kroniky, či jakéhokoli jiného diskurzu než je narativ, by nebylo možné získat souvislé a sjednocené sebepojetí.

Existují samozřejmě teorie osobnosti či teorie já, které samy o sobě nejsou narativem, ale které přesto hrají důležitou úlohu ve vývoji našeho sebepojetí. Tyto teorie nám ovšem poskytují jednotný pohled na nás samotné pouze do té míry, do jaké nám umožňují vybírat, pořádat a udělovat význam událostem našeho života – tj. pouze do té míry, nakolik nám umožňují zformulovat o sobě příběh. Pokud těmto teoriím či vysvětlením není propůjčena narativní forma, samy o sobě neumožňují jednotného sebepojetí dosáhnout. V tomto ohledu jsou užitečné pouze do té míry, do jaké nám pomáhají utvářet narativy, které jsou zdrojem našeho sebeobrazu. Narativ ovšem nahradit nemohou.

Součástí naší fascinace narativem je jeho flexibilita. Narativ může nabývat neomezeného množství forem, a proto poskytuje svým autorům značný prostor pro jejich vlastní tvořivost. V důsledku toho existuje mnoho literárních prostředků, které autoři vynalézají a zavádějí do svých textů kvůli zesílení účinku svých příběhů: tyto prostředky činí jejich narativy celkově věrohodnějšími, přístupnějšími, zajímavějšími a napínavějšími. Je například všeobecně známo, že narativ má svůj vlastní „čas vyprávění“, který je třeba odlišit od času reálného, v němž je narativ vyprávěn. Manipulací s časem vyprávění je možné zesílit emoční i kognitivní účinek příběhu. Čas můžeme „zkrátit“, čímž „přiblížíme“ významné události narativu a vnutíme je pozornosti publika. Události můžeme vydávat za nadčasové a univerzálně platné, nebo můžeme čas natáhnout tak, že každá nepatrná událost v rámci narativu získá na důležitosti, kterou by jinak postrádala. Manipulace s časem prostřednictvím retrospektivy (*flashback*) a toho, co se někdy nazývá „prospektivou“ (*foreflash*), navíc propůjčuje vypravěči vševědoudcnost, která je obyčejným smrtelníkům odepřena.⁶ Výše uvedené postřehy pouze naznačují možnosti narativu. V žádném případě nepodávají jejich výklad. Mohou ale pomoci objasnit přitažlivost narativní formy pro ty z nás, kdo se chtějí vidět a ukazovat v příznivém světle.

Existuje ještě další důvod, proč je pro nás život jako narativ přitažlivý. Pochopení narativu totiž vždy vyžaduje od posluchačů zapojení představivosti. Ačkoli si nejsem jistý, zdali má David Hume pravdu, když tvrdí, že lidské bytosti jsou přirozeně empatické, zdá se být zřejmé, že většina lidí empatii ostatních vyžaduje a potřebuje. Příběhy o nás samotných, ve kterých vystupujeme jako ústřední subjekty a kterým ostatní lidé pomocí představivosti naslouchají, vzbuzují právě ten druh empatie, po kterém tolik toužíme.⁷

Navzdory uvedeným námitkám existují tudíž skutečně dobré důvody pro to, abychom se přiklonili k pojmání života jako narativu, k příběhům o sobě samých, chceme-li vysvětlit, jací jsme. Tím hlavním důvodem je samozřejmě skutečnost, že narativ hraje podstatnou úlohu ve vývoji jednotné individuální identity. Nechci samozřejmě tvrdit, že všichni takovou identitu máme. Většina z nás má o sobě v nejlepším případě fragmentární a proměnlivou představu. Nahlížíme na sebe postupně odlišnými, někdy neslučitelnými způsoby, a to proto, že o sobě podle mého názoru rádi vyprávíme více než jeden příběh. To však nemění nic na skutečnosti, že narativ je nedílnou součástí našeho hledání souvislého sebeobrazu.

Požadavek této soudržnosti pokládám za historicky a kulturně specifický a v žádném případě se nejedná o rys všech společností. Bezpochyby je to rys společnosti, ve které žijeme, a pravděpodobně má své kořeny v řeckém a křesťanském imperativu „poznej sám sebe“. Jako kdyby se soudný den rozprostíral nad naším životem a vyžadoval pouze jednu a ucelenou představu o nás samotných: bezchybný celek, který předurčuje naše směřování v posmrtném životě. Nemám v úmyslu zabývat se potřebností či jinou stránkou tohoto požadavku nebo naší snahou vytvořit si v jeho důsledku o sobě jednotnou či souvislou představu. Je ovšem očividné, že vytvoření takové představy je pro nás velmi obtížné a že tento požadavek může být sám o sobě z psychologického hlediska škodlivý. Přesto je zřejmé, že se s požadavkem jediné a jednotné představy o sobě samých často setkáváme, a že jsme při jejím vytváření nuceni se spoléhat na prosté vyprávění: na narativ. Neboť – jak jsme již viděli – příběhy, které o sobě vyprávíme, propůjčují našim životům význam, cíl a formální jednotu; udělují jim určitou strukturu či smysl (jež jsem nazval „závěrem“). Smysl může být ve skutečnosti i negativní. Z příběhu, který vyprávím, by mohlo vyjít

najevo, že můj život je zbytečný; stejně tak dobře by ale mohlo vyjít najevo, že jsem svůj život zasvětil dobročinnosti a službě.

Lidé převážně nemají větší problémy s tím, aby o sobě vytvářeli a vyprávěli příběhy. Mohou být sice někdy příliš skromní či stydliví, než aby o sobě začali vyprávět, pokud je k tomu ovšem přimějete, většina z nich vám prostřednictvím počáteční formy příběhu řekne, co si o sobě myslí. Může se jednoduše jednat o tvrzení jako například „Jsem nula“. Samozřejmě jde o zkrácenou verzi mnohem delšího příběhu, ve kterém by vyprávěné události navazovaly tak, aby působily smutným a sebedopceňujícím dojmem. Lidé zřídka vykládají své příběhy v nezkrácené podobě. Ti hloubaví a výmluvní to dokážou. Naše životní narativy jsou však většinou omezeny na otřepané fráze, jejichž prostřednictvím sami sebe obvykle vidíme. Důležité nicméně je, že lidé o sobě patrně mají – jak bude ještě ukázáno – nějakou představu, většinou několik neslučitelných představ: organizační principy či – jak je budu nazývat – narativní struktury, podle kterých mohou o sobě podle potřeby vytvořit (a někdy také vytvoří) plnohodnotný narativ. Samozřejmě to neprobíhá tak, jako když se lidé během normálního večerního setkání s vámi podělí o úplný příběh svého života. Ve většině případů vyprávějí lidé příběhy o částech či událostech svého života; a vyprávějí je takovým způsobem, který umožňuje pochopit jejich povahu.

Skutečnost, že každý z nás užívá zmíněné narativy, které utvářejí naši představu o sobě, vyvstane ještě zřetelněji, když si připomeneme jev, který je někdy nazýván jako aktéřova lítost.⁸ Alfréd jako mladý student Oxfordské univerzity špatně vyslovil otázku na semináři v Merton Street a dopustil se menší chyby. Jeho otázka vyvolala vlnu smíchu. Smysl otázky byl nicméně zřejmý a Alfrédovi se také dostalo odpovědi. Přesto se Alfréd o několik desítek let později cítí velmi nepříjemně, když si na onu událost vzpomene. Chybu lituje, a to i navzdory tomu, že mu nijak neublížila. Mínění okolních lidí o Alfrédovi se tím nijak nezhoršilo, ani nebyl prohlášen za neschopného. Přítomní lidé již dávno na jeho otázku, chybu a smích, který vyvolala, zapomněli. Ve skutečnosti je dnes Alfréd slavným a dobře placeným filozofem. Vzpomínka na chybu ho ale přesto nepřestala trápit a lituje jí dnes téměř stejně jako tehdy, když se jí dopustil. Proč?

Domnívám se, že Alfréd oně události lituje, protože jeho pochybení není součástí příběhu, který by o sobě chtěl vyprávět. Chyba, které se dopustil, jen velmi obtížně zapadá do jeho sebeobrazu. Alfréd sám sebe pokládá za pohotového, inteligentního a výřečného filozofa: za podnětného a pronikavého myslitele, kterému lidé rádi naslouchají. Sebemenší chybné přeřeknutí nemá v tomto příběhu místo. Alfrédova lítost není morální, nýbrž estetickou reakcí na to, co nyní pokládá za poskvřený obraz, překroucený narativ.

Mohli bychom samozřejmě prohlásit, že byla dotčena Alfrédova hrdost, a snažit se tím vysvětlit jeho lítost. Pokud bychom měli pravdu, nebylo by zapotřebí odvolávat se na narativní identitu a podobné koncepty proto, abychom vysvětlili zmíněný případ aktéřovy lítosti. Nicméně poukazem na hrdost toho moc nevysvětlíme, protože není zřejmé, jak bychom lidskou hrdost měli pojímat. Podle mého názoru hrdost jako taková musí být vysvětlena prostřednictvím příběhů, které o sobě s oblibou vyprávíme – tj. způsobem, jakým vybíráme a pořádáme události svého života, které si vybavíme, a nazýváme tak na sebe. Je to právě touha ochránit a uchovat určitou představu o sobě – představu, která je výsledkem životního narativu nebo historie či příběhu, jež o sobě vyprávím – která nejlépe vysvětluje lítost, zarputilost a domýšlivost coby typické projevy lidské hrdosti.

Na základě výše uvedeného se zdá, že my všichni jsme v té či oně podobě tvůrci narativů, které nám poskytují způsoby, jakými na sebe nazýváme. Lidé tíhnou k tomu, aby sami sebe pokládali za slušné, zbožné, oddané, skromné apod. Prostřednictvím těchto struktur budou proto lidé vybírat a pořádat minulé události, a tak budou vyprávět příběhy buď o svém životě, anebo o části či stádiu svého života.

Je samozřejmě chyba pokládat tyto způsoby sebezírání, tyto povahové rysy, za plnohodnotné narativy. Samozřejmě jimi nejsou. Vyjadřují nicméně nedílnou součást narativu. Představují narativní struktury, jelikož vyjadřují organizační principy, kolem kterých mohou být vystavěny podrobné narativy. Jedná se o abstraktní a zkrácené narativy. Navíc se jedná o narativy, kterých – jak jsem již uvedl – si nejsme neustále vědomi. Tyto narativní struktury nevnímáme nepřetržitě vnitřním zrakem či sluchem; neposkakují nám takřikajíc v hlavě. Měli bychom je spíše chápat jako schopnosti vybrat, spojovat a pojímat události našeho života určitým způsobem. To neznamená, že bychom tyto principy nebo

podrobné příběhy, které jsou na nich vystavěny, nedokázali explicitně vyjádřit. Právě naopak.

Povaha a politika narativní identity

Naše narativní identity nejsou ani dány od Boha, ani vrozené, ale pečlivě si je osvojujeme, jak rosteme, rozvíjíme se a setkáváme se s lidmi okolo nás. Naše identity se mohou pochopitelně zakládat na minulých zkušenostech. Tyto zkušenosti jsou však, jak jsme viděli, příliš komplikované, neuspořádané a nesourodé (i když si je přesně vybavíme), než aby mohly vytvořit souvislý sebeobraz. Zdůraznil jsem, že životní narativy a identity, jejichž vznik umožňují, jsou většinou imaginativními výtvoři, které si lidé osvojují a na jejichž základě vybírají a pořádají určité události svého života. Ne všechny tyto konstrukty jsou však výsledkem individuální představitivosti. Můžeme si je vypůjčit z jiných zdrojů: především z televize, filmů, divadla či románů. Někdy, jak ještě uvidíme, nejsou pouze přejímány, ale jsou nám aktivně vnucovány druhými lidmi.

Nyní je však důležitější skutečnost, že představa, kterou si o sobě utváříme, naše narativní identita, je zdrojem naší sebeúcty. Ti, kdo mají přiměřeně vysokou míru sebeúcty, například proto, že sami sebe pokládají za schopné či inteligentní, bývají ve svém úsilí a ve výsledcích svého snažení vedeni svým sebepojetím. Pravděpodobně se ujmou náročných úkolů spíše než ti, jejichž identita je chatrná. V tomto důležitém smyslu náš sebeobraz či identita usměřňuje naše jednání. V důsledku toho jakákoliv interpretace našeho jednání, která zpochybňuje naše sebepojetí a která například naznačuje, že jsme méně schopní či inteligentní, může paralyzovat naše chování a vyvolat ohromení a úlek. Lidé, jejichž pozitivní sebeobraz je tímto způsobem zpochybněn, se budou zpravidla proti takovému nařčení bránit – buď budou svou neschopnost vydávat například za dočasnou a netypickou, anebo obvinění zcela popřou a pokusí se nalézt jiné vysvětlení.

Lidé jsou nuceni se tímto způsobem bránit v zájmu zachování vlastního psychického zdraví. Jakýkoliv úspěšný útok na náš pozitivní sebeobraz způsobí totiž krizi sebeúcty, psychické trauma, depresi a někdy neurózu. Abychom se uchránili takových životních krizí způsobujících dezorientaci či psychické otřesy, zarputile lpíme na své identitě dokonce i za cenu popření zjevných skutečností. Někdy dokonce, než bychom se vystavili riziku takového narušení identity, přijímáme životní narativy, které silně podceňují naše možnosti a schopnosti a neposkytují nám téměř nic, podle čeho bychom mohli žít. Tyto postřehy samozřejmě souvisí spíše s empirickou psychologií než s tradiční filozofií.

Skutečnost, že životní narativy usměřňují a regulují naše chování, má obrovský sociální význam. Životní narativy se zasloužily nejen o mnohé úspěchy v naší společnosti, ale také o mnohé životní neúspěchy. Koncept narativní identity také pomáhá vysvětlit, proč jsou lidé často imunní vůči úsudku a racionální argumentaci. Jednotlivci někdy čelí přesvědčivým argumentům, které podřívají důležité aspekty jejich sebeobrazu, a představují tak hrozbu osobní dezorientace, otřesu a krize. Například lidé, kteří sami sebe považují za oddané, zbožné a disciplinované, a kteří proto vidí sami sebe v příznivém světle, se nenechají zpravidla přesvědčit sebesilnějším argumentem, který poukazuje na neudržitelnost tradičního pojmu Boha. Ať už totiž naše narativní identita plní jakékoliv další funkce, pomáhá nám určit, co budeme považovat za důležité. Lidé, kteří sami sebe vidí v první řadě jako oddané a věrné teisty, mohou tudíž považovat několik nesrovnalostí a logicky chybných závěrů za zcela bezvýznamné. Obvinění z iracionality budou podle mne brát vážně pouze ti, kdo se považují za principiálně racionální. Vinit je z intelektuální domýšlivosti znamená napadat jejich individuální identitu či sebeobraz. Jde o snahu nahradit jej sebeobrazem, který podporuje zájmy těch, kdo si neví rady s racionální argumentací a považují ji za ohrožení své identity.

Nyní už by mělo být zřejmé, že narativní identity mají zásadní význam nejen pro jednotlivce, kteří jsou jejich nositeli, nýbrž také pro společnosti, ve kterých tyto jednotlivci žijí. Způsob, jakým sami sebe vidíme, ovlivňuje to, co považujeme za důležité, a to zase musí ovlivnit způsob, jakým se chováme k ostatním lidem. Již dříve jsem uvedl, že to je také důvod, proč mi tolik záleží na tom, co si o sobě myslíte. Nemohu si v zájmu svého zdraví a bezpečí jednoduše dovolit, abyste si o sobě mysleli, že jste bezohlední, deviantní a násilní nebo moji bezmocní a neúspěšní příbuzní, anebo příslušníci nadřazené rasy, náboženství či civilizace. Pokud o sobě uvažujete jedním z uvedených způsobů a pokud to ve mně vyvolá dostatečné znepokojení, pokusím se váš sebeobraz narušit a nahradit jej iden-

titou, která je více v souladu jak s mými zájmy, tak i s tím, co pokládám za zájmy společnosti jako celku.

Jedná se o typický politický proces, protože zahrnuje nejen prosazování, ale také regulaci a modifikaci různorodých zájmů uvnitř společnosti. Tento proces navíc probíhá na různých úrovních. Na jedné rovině zahrnuje přímou interakci mezi jednotlivci. Lidé se snaží způsoby, které popsal Goffman, vytvořit o sobě určitou představu či vyvolat určitý dojem. Sami sebe pokládají a vydávají za schopné, přátelské atd.; a prostřednictvím řady propracovaných a komplexních strategií (které zahrnují jak *vyprávění*, tak i *předvádění*) mohou úspěšně vnutit tuto představu o sobě ostatním lidem. Pokud jsme však ohroženi určitou narativní identitou, politický proces nabere odlišný směr a dochází k tomu, jak jsme právě viděli, že se snažíme projektovanou identitu zpochybnit a nahradit. Tato snaha může mít rozmanitou podobu. Může spočívat v přesvědčování nějaké třetí strany o tom, že určitá osoba by neměla být brána „za bernou minci“ a že by se o ní měl „vyprávět jiný příběh“. Případně může tato snaha zahrnovat přesvědčování určitých lidí, že jejich sebeobrazy, jejich narativní identity, jsou chybné a že by měli sami sebe vidět jinak. Značná část naší konverzace o lidech spočívá právě v takovém hodnocení a přehodnocování narativů a narativních struktur, jejichž prostřednictvím na sebe lidé nahlízejí.

Politika identity se odehrává ještě na další, makroskopické rovině. Stát má vždy vlastnický zájem na našich individuálních identitách a usiluje o jejich rozvoj spíše jedním než druhým směrem. Školy, média a náboženství jsou pouze některé z institucí, které jsou používány k šíření narativních struktur, jejichž prostřednictvím máme na sebe nahlížet. Tyto narativní struktury nabízejí osobnostní vzory – ať už v hodinách dějepisu, lexikonech společenského chování, deníku *Sport* či v časopise *Žena a život*. Dokonce existují státem ustavené cenzurní komise, které nedoporučují či zamítají určité narativy a zakazují filmy zobrazující sadomasochismus jako ctnost nebo ponižující určité rasové či náboženské skupiny. Důvodem zřízení těchto komisí je častá snaha vládnoucích státních představitelů zabránit lidem, aby si osvojili škodlivé nebo potenciálně nebezpečné narativní identity. Nepřejí si, aby lidé byli krutí, ani (doufejme) aby se cítili méněcenní kvůli své rase či náboženství.

Ne každý stát je stejně velkorysý. Z historie víme o státech, které podporovaly naprosto zhoznuté narativní identity. Němci a bílí Jihoafričané byli v odlišných dobách vedeni k tomu, aby sami sebe považovali za rasově nadřazené a podle toho interpretovali své životy a svá práva. Zpochybňovat tyto narativní struktury přirozeně znamená jednat politicky. Politika narativní identity může proto snadno proniknout do centra státní politiky. Může změnit výrobní vztahy uvnitř státu tím, že změní pasivní povolnost těch, kdo jsou jím vykořisťováni. Lze se oprávněně domnívat, že hnutí za sebeuvědomění černochů v sedmdesátých letech 20. století rozpoznalo mnohé z toho, co jsem uvedl, a zahájilo svůj zápas o rovnoprávnost na úrovni narativní identity.

Narativ, normy a lidská povaha

Hlavním sdělením, které bychom si z toho všeho měli odnést, není pouze zjištění, že naše narativní identity jsou neoddelitelně spjaty s politickými procesy, ale také to, že fakta o naší individuální existenci, holá fakta o našem životě, sama o sobě nic neříkají, respektive nás nenutí vyprávět o sobě *žádný* příběh. V procesu politického sebeurčení je často v mém vlastním zájmu vzbudit domněnku, že fakta o mém životě „hovoří sama za sebe“; že to, co říkám, odráží skutečnost, respektive je tvořeno a vázáno tím, co se skutečně stalo; že nevyprávím pouze nějaký příběh. Jak zdůrazňuje Hayden White, narativní prvek mé osobní historie je problémem, který překonávám tím, že předstírám, že události mého života do sebe zapadají tak, že vypráví svůj vlastní příběh.⁹ V případě, že tento problém je nepřekonatelný a narativní prvek zřejmý, explicitně se k němu přihlásím a oslabím ho tím, že například prohlásím: „Samozřejmě je to jen *má* verze toho, co se stalo,“ nebo: „*Myslím si*, že tak nějak to bylo,“ nebo: „Tak to *vidím já*.“ V tomto bodě nabírá příběh jiný směr, protože jej nyní vyprávím tak, abych prokázal vypravěčovu upřímnost.

Viděli jsme, že představy, které si o sobě utváříme, jsou konstrukce, a že jsou spíše vynalézány, než objevovány. Na první pohled by se mohlo zdát, že jejich tvůrci jsme my sami. Koneckonců je všeobecně známo, že často sníme o tom, jakými lidmi bychom chtěli být: bohatí, přitažliví, elegantní, stateční atd. Lidé si však tyto představy jednoduše nevymýšlejí. Jsou nám předkládány rozmanitými způsoby společností, ve které žijeme. Všichni naši

rodiče, učitelé, duchovní a přátelé se podílejí na naší socializaci, a tím nám předávají hodnoty a vštěpují ideály. V důsledku toho si sami sebe raději představujeme jako nemilosrdné a neústupné spíše než jako vnímavé a laskavé, jako neohrožené spíše než jako obezřetné. Tomuto procesu sugesce napomáhají také romány, které přečteme, a filmy a divadelní hry, které zhlédneme. Pod jejich vlivem si sami sebe někdy představujeme určitým způsobem: jako novodobého Robina Hooda, jako důvtipného pana Knightleyho, jako duchaplnou a nešťastnou Maggie Tulliverovou.¹⁰

Nejčastěji ovšem – protože již zastáváme určité sociálně vštípené ideály a hodnoty – tvůrčím způsobem kombinujeme určité aspekty skutečných a smyšlených osob s vybranými fakty o své minulosti, a tím vytváříme své narativní identity. Ale není tomu tak vždy. Občas jsou nám naše identity přiděleny a my se stáváme příjemci, oběťmi nebo hříčkami narativů, které vytvářejí ostatní lidé a vnucují nám je. *Hrdina západu* J. M. Synge poskytuje fikční příklad tohoto fenoménu, ale ten se objevuje stejně tak mezi skutečnými lidmi ve světě, který obýváme. Lidé jsou pod obrovským tlakem. Když se s nimi zachází jako s lidovými hrdiny, sami sebe za lidové hrdiny považují, přizpůsobí tomu detaily svého života a začínou se odpovídajícím způsobem chovat. Lidé internalizují roli soudce, lékaře, badatele nebo kněze a začínají o sobě uvažovat v souladu s někdy ustrnulými způsoby, jež jim předkládají instituce, ke kterým náležejí.

Pokud si lidé přejí, aby jejich narativní identity byly oceňovány a brány vážně, snaží se je většinou navrhovat normativně. V takovém případě chci, abyste nejen přijali představu, kterou o sobě vytvářím, jako pravdivou a hodnotnou, ale také, aby tato představa byla přijata jako standard, na jehož základě budou posuzováni ostatní lidé a bude podle něj interpretováno jejich chování. Vytvářím nejen příběh o sobě, ale snažím se zajistit, aby tento příběh buď byl, anebo se stal součástí kánonu příběhů, podle nichž jsou posuzovány ostatní lidské bytosti. Budu-li se považovat podobně jako v šedesátých letech za dítě míru či květinové dítě, a ukáže-li se to jako společensky nepřijatelné, budu se rozmanitými způsoby snažit – třeba tak, že zorganizuji skupinová hnutí, rozpracuji a zveřejním ideologické argumenty – přimět ostatní k tomu, aby pokládali mou identitu za žádoucí. Přesně to se událo nejen v šedesátých letech, ale také mezi těmi, kdo v osmdesátých letech usilovali o legalizaci homosexuální identity a vytvořili hnutí za hrdost gayů.

Z výše uvedeného se zdá být zřejmé, že můžeme změnit představy lidí o tom, co zakládá normální, řádnou či přirozenou lidskou bytost, tím, že je přesvědčíme, aby přijali a respektovali příběhy, které o sobě vyprávíme. To, co považujeme v lidských bytostech za přirozené, se tudíž stává neznámou proměnnou, která je závislá spíše na sociálních hodnotách a výsledné přijatelnosti určitých narativních identit než na holých faktech a fyzické podstatě našeho života.

Můžeme změnit nejen své představy o tom, co je na lidském chování přirozené, ale v důsledku toho můžeme změnit i své chování. Lidské bytosti jsou známé svou snadnou ovlivnitelností a mohou být přesvědčeny, aby o sobě uvažovaly a interpretovaly své životy nekonečně mnoha způsoby. Tato skutečnost je důležitá, neboť, jak jsem zdůraznil, lidé budou vlídní a šlechetní, bude-li jim umožněno, aby se za vlídné a šlechetné považovali. Anebo budou průbojní a soutěživí, budou-li přinuceni, aby na sebe tímto způsobem nahlíželi. Ve světle těchto úvah se zdá, že prohlásit o lidských bytostech, že jsou přirozeně laskavé, přirozeně soutěživé nebo přirozeně heterosexuální, představuje snahu propůjčit určitým způsobům utvářejícím naše životy normativní status či legitimitu, a tím podpořit určité formy chování. Přitom se odvoláváme (někdy mlčky, jindy výslovně) na autoritu vědy ve snaze zvěčnit naše narativní konstrukce nejen tím, že je nazveme „přirozenými“, ale také tím, že se snažíme identifikovat jejich zdroj v biologii člověka.

Nejde pouze o to, že můžeme změnit představy lidí o tom, co ustavuje řádnou, patřičnou, normální a přirozenou lidskou bytost tím, že jim „prodáme“ konkrétní narativy o sobě samých, ale pravdou také je, že tyto narativy (nebo narativní struktury) získávají svou legitimitu a normativní funkci od společnosti, která je přijímá. Toto přijetí bude přirozeně povětšinou záviset na převládajících názorech na to, co je a co není pravdivé. Není-li příslušný narativ považován za pravdivý, bude obvykle odmítnut. Není to ovšem pravidlem, jelikož existují společnosti a subkultury, ve kterých jsou lidé vedeni k tomu, aby přijali narativní identity, o kterých je známo, že neodpovídají faktům jejich života. Z toho vyplývá, že je to často společenská přijatelnost narativní identity, a nikoli pravdivost narativu, která určuje, co v lidském chování považujeme za přirozené, hodnotné či

obdivuhodné. Co je oceňováno jako vznešené či přirozené v jedné společnosti, může být jinde odsuzováno jako neurvalé a nepřirozené. To není ovšem nic nového; ani to podle mého názoru nevede k morálnímu relativismu.

Přestože to zde nemohu obhájit, trvám na tom, že existují určitá fakta a že lze ukázat, zda jsou nefikční životní narativy vzhledem k těmto faktům pravdivé nebo nepravdivé. Obzvláště důležité je mít na paměti, že fakta, podle nichž posuzujeme daný životní narativ, můžeme poznat nezávisle na jakékoliv konkrétní historii či příběhu. Je zřejmé, že se mohu dovědět, že lidé vyžadují jídlo nebo že 15. června bylo v Chile zemětřesení, aniž bych musel vynalézt či uvěřit v určitý příběh, který nějakým způsobem utváří mou zkušenost. Mám-li pravdu, neexistuje žádný dobrý důvod popírat existenci prenarativních skutečností nebo trvat (podobně jako někteří postmodernisté) na tom, že veškerá zkušenost a vědění musí být zprostředkovány narativem nebo z něho odvozeny.¹¹ Ne všechna vysvětlení jsou narativy, stejně jako nemají narativní ráz všechny teorie, popisy, soupisy, letopisy či kroniky. Domnívat se, že jde ve všech případech o narativy, nebo že veškerá zkušenost je výplodem narativu, znamená rozšířit význam tohoto slova natolik, že se stane vágním a téměř neúčinným. Informovat někoho o kauzální posloupnosti (že jídlo dodává živiny nebo že lidé bez vody musí podlehnout dehydrataci) neznamena vyprávět *příběh*, pokud ovšem nebudeme užívat toto slovo v jeho nejširším významu. Narativní identity, jak jsem je vyložil, zahrnují příběhy v mnohem plnějším, doslovnějším významu a mohou být posuzovány vzhledem k faktům konkrétního života.

Osobnost a umění: závěr

Na začátku této kapitoly jsem uvedl, že hranice mezi uměním a životem lze narušit tím, že ukážeme, jak snadno proniká ustálený způsob vyjadřování vizuálních a literárních umění do našich hovorů o lidech – přesněji do našich hovorů o tom, jakou povahu my a druzí lidé máme či bychom měli mít. Toto tvrzení si zaslouží jisté vysvětlení, neboť lidé nejsou uměleckými díly a na první pohled je zarážející, že jazyk umění by se na ně měl tak snadno vztahovat. Mou dosavadní snahou bylo nicméně pouze ukázat, že své individuální identity neodhalujeme prostřednictvím nějakého druhu vnitřní introspekce, ale že se jedná o narativní konstrukce, které jsou velmi důležité jak pro jedince, kteří jsou jejich nositeli, tak pro společnosti, ve kterých tito jedinci žijí. Rovněž jsem zdůraznil, že poté co vytvoříme nebo přijmeme narativní struktury, jejichž pomocí utváříme sami sebe, budeme se snažit prostřednictvím dramatické projekce nejen přimět ostatní, aby nás viděli tak, jak chceme být viděni, ale také aby naše narativní struktury a individuální identity považovali za normy pro posuzování a pojmání ostatních lidských bytostí.

Nyní je čas vysvětlit, proč lze jazyk umění tak snadno a doslovně vztáhnout na naše úsilí o vytvoření individuální identity a osobnostních vzorů. Domnívám se, že důvody jsou dostatečně zřejmé, protože by nyní již mělo být jasné, že mezi našimi individuálními identitami – jak je získáváme, pečujeme o ně a prosazujeme je – a uměleckými díly – jak je vytváříme, kritizujeme a usilujeme o jejich uznání – existují nápadně podobnosti. Umělecká díla nejsou stejně jako narativní identity objeovávána, ale vynalézána; jsou samozřejmě výsledkem umělcova tvůrčího úsilí v určitém sociálním kontextu. Rovněž víme, že umělecká díla stejně jako naše individuální identity a osobnostní vzory vždy nezískají uznání a přízeň v sociálním okolí, ve kterém jsou vytvářena. To má několik důvodů. Tím nejzřejmějším důvodem je skutečnost, že díla odporují převládajícím uměleckým standardům a porušují je. Tím ovšem samozřejmě také ohrožují individuální a skupinové zájmy v rámci uměleckého světa, neboť samotný fakt opomíjení tradičního kánonu a veškerých standardů a uměleckých mýtů, které ho podpírají, ohrožuje status jeho obhájců a zastánců. Kritika uměleckých děl tak v sobě obsahuje stejný politický náboj a intriky, s nimiž jsme se setkali u kritiky lidí a osobnostních vzorů, které tito lidé zastávají či představují. A umělecká díla mají stejně jako individuální identity či osobnostní vzory dalekosáhlé následky v rámci širší společnosti; proto se o ně stát zajímá a přejímá určitou míru kontroly nad tvorbou a distribucí jak populárního, tak takzvaného vysokého umění.

Kromě toho, tak jako cítíme potřebu vytvářet o sobě či o událostech našeho života narativy, abychom si získali náklonnost druhých lidí, tak se i kritici, kunsthistorici a umělci – jak si všimá Anita Silversová – často snaží zajistit kladné přijetí určitých uměleckých děl tím, že o nich vytvářejí narativy.¹² Tyto podobnosti nejsou ani náhodné, ani povrchní. V obou případech popisujeme tvorbu určitých kulturních objektů. Narativní identity,

stejně jako umělecká díla, jsou kulturní objekty vytvářené v sociálním prostředí proto, aby naplnily konkrétní lidské potřeby a touhy. Proto členové jakékoliv společnosti, jak jsme viděli v předchozí kapitole, pocítují potřebu tvorbu těchto objektů regulovat. Dalo by se říci, že tyto objekty jsou vytvářeny v určitém sociálním rámci, jehož úlohou je vždy zachovat určité hodnoty a zájmy na úkor jiných – ačkoli nemusí být samozřejmě ve svém záměru vždy úspěšný. Pokud dojde k jeho selhání, nové hodnoty nabudou na významu a prosadí se jiné zájmy.

To platí, jak jsme viděli, pro tvorbu všech kulturních objektů od popelníků po insekticidy a umělecká díla. Podobnost mezi tvorbou literárních a vizuálních umění na jedné straně a našich individuálních identit a osobnostních vzorů na straně druhé je však velmi nápadná, protože, jak jsme viděli, obojí mnohdy obsahuje imaginativně utvářené narativní jádro. Jak umělecká díla, tak narativní identity jsou navíc vytvářeny s ohledem na potenciální publikum – v obou případech v naději, že bude dosaženo velmi podobných účinků. Neboť stejně jako si přejeme, aby naše narativní identity byly přijatelné a oceňované, určující, co je pro lidské bytosti patřičné, normální a přirozené, usilujeme také o to, aby naše umělecká díla byla uznána jako důležitá a hodnotná: jako měřítko hodnoty v uměleckém světě. V obou případech usilujeme o začlenění do příslušného kánonu a za tímto účelem se uchylujeme k způsobu sociálně-politického manévrování. Vytváření narativních identit stejně jako tvorba uměleckých děl je často rovněž velmi invenční. Jak narativní identity, tak umění jsou obvykle vytvářeny se vzornou péčí, často prozíravě a citlivě, a navíc způsobem, který musí pozměnit a spoluutvářet to, jací jsme.¹³ Při vytváření identity i umění totiž objevujeme řadu lidských hodnot, a to způsobem, který prověřuje, zne-pokojuje a rozšiřuje naše morální a estetické porozumění.

Základní podobnosti mezi tvorbou uměleckých děl na straně jedné a narativních identit na straně druhé jsou právě důvodem, proč lze jazyk a slovník umění užít v obou případech. Jsou to podobnosti, které, jak jsme viděli, pramení ze skutečnosti, že jak umělecká díla, tak narativní identity jsou kulturními objekty. Pak není vůbec nic překvapivého na skutečnosti, že tentýž ustálený způsob vyjadřování lze užít v obou případech. Překvapení bychom mohli být pouze tehdy, pokud bychom opominuli kulturní aspekt buď umění, anebo individuální identity.

Zjištění a argumenty této kapitoly nám umožňují nahlédnout, že proces, který charakterizuje uměleckou tvorbu, je ústřední z hlediska životů, které žijeme. Nejedná se o postdatelný luxus, jak se někdy domníváme; není to ani něco, o čem se můžeme svobodně rozhodnout, zda to přijmeme nebo odmítneme. Je to spíše prastarý proces, jímž dospíváme k porozumění jak sobě samým, tak i světu, ve kterém žijeme: proces v samém srdci naší existence a sociálního bytí.¹⁴ Jelikož tento proces zahrnuje jak umění, tak život, máme další důvod proč být skeptičtí k názoru, že existují nebo mohou existovat nepropustné hranice, které oddělují umění od života.

Přeložili Pavel Zahrádka a Marcela Janatová.

Tato studie je překladem kapitoly „Art, Narrative, and Human Nature“ z knihy Davida Novitzky The Boundaries of Art (Philadelphia, Temple University Press 1991, s. 85–104).

Poznámky:

1 V této kapitole neužívám slovo „identita“ v jeho metafyzickém, nýbrž epistemologickém významu, který znamená názor, pojetí či přesvědčení, které o sobě máme.

2 Viz má kniha *Pictures and Their Use in Communication: A Philosophical Essay*, The Hague, Nijhoff 1977, kap. 1, 4 a 5. Srov. Nelson Goodman, „Twisted Tales: Or Story, Study, and Symphony“ in: W. J. T. Mitchell (ed.), *On Narrative*, Chicago, University of Chicago Press 1981, s. 100–101. Goodman se zřejmě domnívá, že obrazy mohou vyprávět příběhy, aniž by byly za tímto účelem užity v konkrétním kontextu. Zdá se, že Goodman nemá pro tento názor žádné zdůvodnění.

3 Viz např. Sigmund Freud, „The Relation of the Poet to Daydreaming“, in: Sigmund Freud, *Collected Papers*, přel. I. F. Grant Duff, New York, Basic Books 1959, sv. 4, s. 173–183; George Herbert Mead, „Mind, Self and Society“, in: Charles W. Morris (ed.), Chicago, University of Chicago Press 1934; Erving Goffman, *The Presentation of Self in Everyday Life*, New York, Doubleday, Garden City 1959; Richard Wollheim, *The Thread of Life*, London, Cambridge University Press 1984, třetí přednáška.

- 4** K analýze některých verzí tohoto dramatického modelu viz Stanford Lyman a Marvin B. Scott, *The Drama of Social Reality*, New York, Oxford University Press 1975, kap. 5.
- 5** Viz např. Roy Schafer, „Narration in the Psychoanalytic Dialogue“, in: Mitchell (ed.), *On Narrative*, s. 26, kde se pouze konstatuje, že „je smysluplné a užitečné, abychom psychoanalýzu pojímali z narativního hlediska“. Přestože v „The Questions of Proof in Freud's Psychoanalytic Writing“ (in: Paul Ricoeur, *Hermeneutics and the Human Sciences*, Cambridge [Eng.], Cambridge University Press 1983) je Paul Ricoeur skálopevně přesvědčen, že Já je narativní konstrukcí, tak tento názor pouze konstatuje, ovšem nezdůvodňuje. Více k tomu viz Anthony Paul Kerby, „The Language of Self“, *Philosophy Today* 30, 1986, s. 210–223; a jeho „The Adequacy of Self-Narration: A Hermeneutical Approach“, *Philosophy and Literature* 12, 1988, s. 232–244.
- 6** Nelson Goodman, „Twisted Tales“, s. 106.
- 7** Ucelený výklad způsobu, jakým soucítíme se subjekty v příběhu, nalezne čtenář v mém článku „Fiction and the Growth of Knowledge“, *Grazer Philosophische Studien* 19, 1983, s. 47–68.
- 8** Zesnulému Flintovi Schierovi vděčím nejen za tento výraz (*agent regret – pozn. překl.*), ale také za to, že mne na tento fenomén upozornil.
- 9** Viz Hayden White, „The Value of Narrativity in the Representation of Reality“, in: Mitchell (ed.), *On Narrative*, s. 1–23, zvl. s. 18–20.
- 10** Přesná dynamika tohoto procesu je vysvětlena v mé knize *Knowledge, Fiction and Imagination*, Philadelphia, Temple University Press 1987, kap. 3 a 5.
- 11** Srov. Kerby, „The Adequacy of Self-Narration“.
- 12** Anita Silvers, „Politics and the Production of Narrative Identities“, *Philosophy and Literature* 14, 1990, s. 99–107. Více k tomuto tématu viz David Carrier, *Artwriting*, Amherst, University of Massachusetts Press 1987.
- 13** Stejný postřeh podrobněji uvádí Michael Krausz, „Art and Its Mythologies“, in: Richard Burian, Michael Krausz a Joseph Margolis (eds.), *Rationality, Relativism and the Human Sciences*, The Hague, Nijhoff 1987.
- 14** Povaha a rozsah tohoto procesu, jeho epistemologická funkce a metafyzické důsledky jsou obsažně pojednány v mé knize *Knowledge, Fiction and Imagination*, kap. 2 a 3.